

Feminizm Tüm Kadınlar İçin mi? Gölgede Kalan Kadınlar

Is Feminism for All Women? Women in the Shadow

Eren Bolat*

Öne Çıkanlar:

- Ursula K. Le Guin'in de belirttiği gibi, "özgürlük, hiçbir zaman kadınların kolay kolay elde edebildiği bir şey olmamıştır".
 - Bu çalışmada, feminizmin kapsayıcılığı üzerine bir inceleme yapılmıştır.
 - İdeal bir feminist hareketin, tüm bireysel farklılıkları bünyesinde eriten ve her bir kadın için özgürlüğü talep eden kapsayıcı bir yapıya sahip olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.
-

Öz: Son dönem feminist hareket içinde önemli bir yere sahip yazarlardan birisi olan Amerikalı feminist düşünür ve yazar bell hooks, *Feminizm Herkes İçindir* adlı kitabıyla feminist hareket içinde erkek kadın fark etmeksizin tüm bireylerin yer alabileceği üzerine bir öneri geliştirmiş ve feminizmin herkes için olabileceği fikrini öne sürmüştür. hooks'un teorik olarak ideal olan ifadesinin pratikteki karşılığı ise günümüzde tam anlamıyla gerçekleşmiş durumda değildir. Feminizmin erkekler dâhil herkesi kapsıyor olabilmesi için öncelikle hiçbir kadının feminist hareketlerin dışında kalmamış olması gerekmektedir. Oysaki çeşitli nedenlerden dolayı dünyanın farklı bölgelerindeki sayısız kadın bölgesel, ırksal, kültürel, inançsal ve bireysel farklılıklarından dolayı feminist dalgalar içinde yer alamamış, kendilerine dair söylem geliştirememiş ve kendilerini tam anlamıyla temsil edememişlerdir. Bu çalışmada feminist dalgaların günümüzdeki mevcut haline kadar geçirmiş olduğu değişime değinilerek, bu dalgalar içinde gerçekleşen feminist hareketlerin tüm kadınlar için mücadele verip vermediği incelenmektedir. Bu incelemeyi gerçekleştirmek için ezilen ve ötekileştirilen kadın karakterlerin yer aldığı eserler tercih edilmiştir. Bu eserler, Chimamanda Ngozi Adichie'nin *Yükselen Güneşin Ülkesinde*, Ngugi wa Thiong'o'nun *Aradaki Nehir*, Mariama Ba'nın *Uzun Bir Mektup*, Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* ve Jean Rhys'in *Geniş Sargasso Denizi* adlı romanlarıdır. Bu romanlar, kadınların yaşamış oldukları sorunlar temelinde incelenmiş ve kurgu türündeki bu eserlerde anlatılan problemlerin gerçek hayatta da bizzat yaşandığını desteklemek amacıyla gölgede kalan kadınlara dair kendi tecrübelerini aktaran Katherine Bullock ve Maryam Qudrat Aseel gibi yazarların da eserlerine yer verilmiştir. Yapılan değerlendirmede, feminist dalgalar ve kazanımları dikkate alınarak, seçilen yazarların eserlerindeki kadın karakterlerin bu feminist hareketler içinde ne ölçüde yer aldığı, bu feminist hareketlerin romanlardaki kadın karakterlere ve sorunlarına dair bir söylem geliştirip geliştirmedeği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Kadın, Toplumsal Normlar, Ötekileşme.

* Dr. Öğrt. Üyesi, Hitit Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, ernbltit@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-8148-522X.

Highlights:

- As Ursula K. Le Guin puts it, "freedom has never been something that women have had easy access to".
 - This study examines the inclusiveness of feminism.
 - It is concluded that an ideal feminist movement should have an inclusive structure that dissolves all individual differences and demands freedom for every woman.
-

Abstract: In her work *Feminism is for Everyone*, American feminist thinker and author bell hooks, one of the iconic figures in the recent feminist movements, touches on the issue that all individuals, regardless of their sexes (men or women) can take place in the feminist movement and accordingly, she enunciates that feminism is/could be for everyone. However, the practical equivalent of this statement, which is theoretically ideal, has not been fully realized yet. In order for feminism to encapsulate everyone, first of all, no woman should be left out of the feminist spectrum. Nevertheless, due to their regional, racial, cultural, religious and individual differences, countless women in separate parts of the world have not taken part in the feminist waves. Furthermore, they could not develop a discourse about themselves and had serious problems in representing their conditions. In this study, by referring to the transformation that the feminist waves have gone through until recent time, it has been examined whether the feminist waves have struggled for all women. In order to carry out this analysis, works featuring oppressed and marginalized female characters are preferred. These selected works are: Chimamanda Ngozi Adichie's *Half of a Yellow Sun*, Ngugi wa Thiong'o's *The River Between*, Mariama Ba's *So Long a Letter*, Charlotte Brontë's *Jane Eyre* and Jean Rhys' *The Wide Sargasso Sea*. These novels are examined on the grounds of the problems experienced by women. In addition, the works of Katherine Bullock and Maryam Qudrat Aseel, who convey their own experiences about marginalized women, are also included in order to support that the problems described in these novels are experienced in real life, too. On the basis of the feminist waves and their achievements, the selected works have been analyzed to what extent the female characters are included in these feminist waves, and whether these feminist movements have developed a discourse about the women represented in the novels.

Keywords: Feminism, Woman, Social Norms, Marginalizing.

Summary

Feminism is an intellectual movement suggesting ways to address the discrimination that has evolved against women and contends that action must be taken to ensure that women share the same fundamental rights as everyone else. With this notion on the ground, the feminist movement has transformed over time and assumed a different structure with its waves, and it is highly probable that it may evolve in different ways in the future. However, despite all this transformation, progress and inclusiveness, several women have been left in the shadows, deprived of their basic rights and even forced to live in the margin and in a periphery where their beliefs and values are ignored. The place and rights of women in society have changed over time, and accordingly, although women are as much a part of life as men are, they are intermittently overshadowed. While being crucial components in the construction of society, women have been forced to live under

domination especially because of patriarchy. In the fight for equality for women, feminist theory and movements that have created compelling arguments to solve these challenges have made great strides and achieved remarkable success. On the other hand, some women have not been able to benefit from the accomplishments of the feminist movements. In other words, certain groups of women have been demoted to a marginal position among women.

Due to the fact that the first and second wave feminist movements mostly focused on middle-class white women, this policy left out women who did not fit the paradigm. Similarly, the third wave also could not ensure the required inclusiveness that all women need. Therefore, women having experienced colonization, having local lifestyles and faiths were excluded. Because of double exploitation by colonialism and patriarchy, they frequently lacked the means to articulate their concerns. One of the key reasons for this predicament is that the feminist agenda did not include the problems faced by women of color. While issues like suffrage, the right to abortion, and equality in the workplace were raised by the feminist movements in the western sense, non-white women living in colonized regions were fighting for their lives. In other words, there were disparities between the issues faced by white and non-white women. This divergence has made the dominant group's propaganda and demands stronger while the minority side has been marginalized and kept in the shadows. On the other hand, it should be noted that the women in the shadows are not limited to non-white women. Women who, in terms of faith, culture, and tradition, differ from western women have been unable to find a place for themselves in the core of feminist waves.

Considering the circumstances, this study examines women who are not included by feminist movements placing the western white woman at their core. In the context of distinct issues like being a woman in colonized regions, female genital mutilation, polygamy, and veiling, this paper sheds light on the women in the shadow. Embracing such diverse issues, it is deduced that the major goal and battle of the feminist movement should be to promote the equal and liberated living of all women, without casting any women out or in the margin, by sensitively acknowledging and addressing these disparities for each individual.

Giriş

*Sekiz çocuk yetiştiren temizlikçi kadın,
yüz bin pound kazanan avukattan daha mı değersizdir dünya için?*
Virginia Woolf

Doğasında başkasını kontrol altına alma ve sınırlama potansiyeline sahip olan insan, eline güç geçtiğinde bunu çeşitli şekillerde kullanabilecek bir varlıktır. Güçlü olanın çeşitli açılardan görece daha zayıf olarak nitelendirdiği bireylere karşı olan tavrı ise karşısındaki kişinin cinsiyetine

göre değişkenlik göstermektedir. Güçlü olan, kendinden güçsüz gördüğü tüm bireylere belli ölçüde tahakküm uygularken, karşısındaki birey kadın olduğunda yöneltilen baskının oranı daha da artmaktadır. Özellikle ataerkil toplumlarda çok fazla karşılaşılan bu olay, kadınları ikincil bir pozisyona indirgemekte ve kadınların sosyal, ekonomik, eğitimsel açıdan erkeklere nazaran geride kalmalarına neden olmaktadır. Bu durum ise aynı toplumda yaşayan kadın ve erkek bireyler arasındaki dengeyi bozmakta, kadınların çeşitli haksızlıklarla ve sınırlamalarla karşı karşıya gelmesine yol açmaktadır. Yaşanılan haksızlıkların dayanılmaz dereceye ulaşması sonucu, kadın ve erkek bireyler arasında oluşan eşitsizlik durumuna bir tepki olarak kadınların da erkek bireyler ile eşit haklara sahip olması fikri doğrultusunda feminist hareketler başlamıştır.¹ Modern dönem öncesinde de kadın hakları konusunda belli adımlar atılmış olsa da bu çalışmada profeminist hareketlerden ziyade modern dönemdeki feminist dalgalar temel alınacaktır. Kendi içinde teori ve hareket olarak farklı dalgalara ve söylemlere sahip olan feminizmin keskin ve çizgileri net olan bir tanımını yapmak mümkün olmamakla beraber, feminizm “cinsiyetlerin sosyal, ekonomik ve politik açıdan eşit olması gerektiğini savunan ve kadın haklarını çoğaltma amacı güden inanç ve hareket” (Burkett², 2022; Türk Dil Kurumu, 2022) olarak tanımlanabilir. Sarah Gamble’a göre feminizm “erkeklerin bakış açılarını ve kaygılarını önceleyen, kadınların sırf kadın oldukları için eşit olmayan muamele gördüğü, kadınların güçsüz, duygusal ve pasif, erkeklerin ise erk sahibi, rasyonel ve aktif olarak addedildiği bir toplumda bu durumu değiştirmenin yollarını aramaktadır” (2006, s. vii). Temelde, bahsedilen bu fikirlere dayanan feminizm, esasında toplum içinde kadın aleyhine geliştirilen eşitsizliklerin çözümü noktasında öneriler sunan ve kadınların her bireyin sahip olması gerektiği gibi temel haklara ve özgürlüklere sahip olması adına gerekli adımların atılması gerektiğini savunan düşünsel bir harekettir.

Feminizm farklı şekillerde tanımlanabiliyor olsa da bugünkü anlamda feminizmin tam anlamıyla ne zaman başladığını bir tarih belirterek vermek mümkün değildir. Modern dönemden farklı olarak daha önceki yüzyıllarda kadınlarla ilgili eserler kaleme alınmış olmasına rağmen kadın haklarına ve kadınların karşılaştığı eşitsizliklere dair belirgin ifadelerin ve düşüncelerin ortaya çıkması on beşinci yüzyıldan sonra gerçekleşmiştir. Fransız yazar Marie de Gournay kadın erkek eşitliği üzerine yazan ilk yazarlardan biridir. Gournay, “cinsiyetler arasındaki eşitliği göstermek ve kadınların okulda ve işyerinde haklarını desteklemek için klasik, İncille ilgili ve dini kaynakları

¹ Feminist hareketlerin kökenini antik Yunana kadar götürmek mümkündür. Elaine Hoffman Baruch, bu görüşü destekleyecek şekilde Platon’un kadın hakları konusundaki fikirlerine dikkat çekmiştir. Baruch’a göre, “Platon, cinsiyetler arasındaki fark sadece çocuk doğuran kadınlar ve çocuk yapan erkeklerden ibaretse, o zaman her iki cinsiyetin de onları aynı roller için eğitmek için tasarlanmış eşit bir eğitim alması gerektiğini belirtmektedir. Platon, kadınların kendi en yüksek sınıfının üyeleri olmalarını savunarak, kadınların tam siyasi ve cinsel eşitliğini savunmaktadır” (1984, s. 209).

² Aksi belirtilmediği takdirde bu çalışmada kullanılan İngilizce kaynaklardan yapılan çeviriler bu çalışmanın yazarın aittir.

bir araya getirmiştir” (Conley, bt.). Özellikle kadınların eğitim alması gerektiğini vurgulayan Gournay, kadınların eğitim sayesinde kendilerine biçilen ikincil rolden kurtulabileceklerini vurgulamıştır.

Kadın hakları alanında ve feminist hareketlerin başlamasında mihenk taşlarından birisi de İngiliz yazar Mary Wollstonecraft’tır. 1792 yılında yayınladığı *Kadın Haklarının Müdafası* adlı eseriyle, Wollstonecraft kendisinden sonra gelecek olan feminist düşünürlere ve yazarlara bir yol açmıştır. Wollstonecraft, kadınların özgür bırakıldığında erkekler gibi bilge ve erdemli hale gelebileceğini ifade etmiştir (1890,: 261). Wollstonecraft’a göre, kadınların özgür bireyler olabilmesi için atılması gereken ilk adım ise onlara eğitim hakkının verilmesidir. Böylece kadınlar zihinsel ve düşünsel açıdan kendilerini geliştirerek kocalarına bağlı uysal ve itaatkâr bir figürden ziyade onlara birer arkadaş olacaklardır (1890: 63). Wollstonecraft, kadına atfedilen basmakalıp rollerin yıkılarak “onlara kaybettikleri itibarlarını geri vermek adına kadın davranışlarında bir devrim gerçekleşmesi gerektiğine” (1890, s. 84) inanmaktadır. Dönemin zihniyetinden farklı bu ve benzer düşünceleri göz önüne alındığında ve yazıldığı dönem itibarıyla değerlendirildiğinde, Wollstonecraft’ın eseri feminist hareketlerin güç kazanmasında kayda değer bir çalışma olarak kabul edilebilir.

Diğer taraftan, Wollstonecraft’ın düşünceleri teorik anlamda güçlü olmasına rağmen kadınların pratikte yaşamış oldukları farklıdır. Dönemin sosyal ve ekonomik yapısı dikkate alındığında kadınların zor koşullar altında hayatlarını devam ettirmek zorunda kaldıkları açık bir şekilde görülmektedir. Özellikle Sanayi Devrimi’nden sonra ekonomik ve politik alanda gerçekleşen değişimler aile yapısını ve özellikle kadınların yaşantısını değiştirmiştir. On dokuzuncu yüzyıl İngiliz romanları incelendiğinde kadınların katlanmak zorunda kaldıkları ağır şartlar ve toplum içindeki yerleri net bir şekilde anlaşılmaktadır. Jane Austen’in *Aşk ve Gurur*’u, Charlotte Brontë’nin *Jane Eyre*’i, Thomas Hardy’nin *D’Urbervilles’li Tess* adlı romanı, yazıldıkları dönemde kadınların yaşam koşullarını ve sergilemiş oldukları mücadeleyi canlı bir şekilde resmeden eserlerdir. Adı geçen romanlar incelendiğinde kadınların ataerkinin, sınıfsal ayrımın ve dini baskının altında kaldıkları görülmektedir. Batı dünyasında edebî eserler aracılığıyla bu sorunların gündeme getirilmesi ve kadınların sıkıntılarına dair bir gündem oluşturulmasına paralel olarak, kadın haklarının aranması ve eşitsizliklerin dile getirilmesi

amacıyla on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan birinci dalga feminizm³⁴ hareketi başlamıştır. Birinci dalga feminizm İngiltere'nin baskın olduğu bir hareket olarak görülse de diğer Avrupa ülkelerinde de kadın hakları hakkında bilinçlenme ve mevcut problemlerin dile getirilmesi noktasında adımlar atılmıştır. Fransa'da Maria Deraismes, Almanya'da Louise Otto-Peters gibi isimler kendi ülkelerinde kadın hakları konusunda mücadele etmişlerdir. Temelde rasyonel ve eşitlikçi bir zeminde hareket eden birinci dalga feministler daha önce bahsedilen yazarların eserlerinde olduğu gibi eğitimi gündemlerine almışlar ve kadınların oy kullanabilme hakkını elde edebilmeleri için çaba sarf etmişlerdir. Kay Lindsey'e göre, "feminist hareket bir sınıf olarak kadınların ezilmesiyle ilgilenir, ancak neredeyse tamamen beyaz kadınlardan oluşur" (2005: 103). Ağırlıklı olarak orta sınıf beyaz kadını önceleyen ve kadınların sosyal hayatta özellikle çalışma ortamlarında erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini savunan birinci dalga feministler aynı zamanda kadınların sadece ev işleriyle sorumlu olması gerektiğini savunan, kadının uysal ve itaatkâr olması gerektiği fikrini sezdiren 'evdeki melek' figürünü de reddetmişlerdir. Birinci dalga feministler esasen maruz kalmış oldukları "heteroseksüel ilişkileri yöneten cinsel çifte standarta itiraz etmişlerdir" (Magarey, 2001: 2). Batılı anlamda bahsedilen bu sorunlara ek olarak Amerika'daki beyaz olmayan kadınlar ırksal ve sınıfsal farklılıklar yüzünden daha fazla zorluk yaşamışlardır. Bu yüzden birinci dalga feminizmin Amerika'daki yansıması Batılı feminist hareketten farklı seyretmiştir. Bu farklılığın temelinde yatan durum ise Amerika'da bahsi geçen dönemlerde köleliğin yaygın olması ve bunun sonucu olarak beyaz olmayan kadınların hem cinsiyetleri hem de ait oldukları sınıf/ırk yüzünden sıkıntılara gark olmalarıdır. Yaşanılan sorunların başında özellikle siyahi kadınlara eğitim hakkı tanınmaması gelmektedir. Amerika'da kadınların eğitimini önceleyen ve kadın hakları hususunda akla gelen ilk isimlerden birisi Amerika'daki ilk feminist eser olarak kabul edilen *On Dokuzuncu Yüzyılda Kadınlar* kitabının yazarı Margaret Fuller'dır. Fuller, özellikle kadınların eğitim alması ve çalışma haklarının elde edilmesi noktasında görüşlerini dile getirmiştir. Fuller yoğun bir şekilde eğitim konusuna odaklanmıştır çünkü Constance Carrol'ın da belirttiği gibi, "yükseköğretimdeki siyahi kadınlar izole edilmiş, yeterince değerlendirilmemiş ve çoğu zaman cesaretleri kırılmıştır" (1982: 115). Fuller'ın dışında birinci dalga feminist hareketin başlangıcı kabul edilen ve feminist hareketler içindeki en büyük organizasyonlardan birisi olan *Seneca Falls Bildirgesi*'ni düzenleyen Elizabeth Cady Stanton ve Lucretia Mott da feminist hareketin seyrini değiştiren isimler arasında yer

³ "1860-1880: Çoğu Avrupa ülkesinde kadınların sosyal ve politik konumlarında iyileştirme talep eden örgütler kuruldu. 'Birinci dalga' feminizmin başlangıcı" (Hannam, 2007: xv).

⁴ "İyi örgütlenmiş kadın hareketlerine odaklanmak, feminizm tarihlerinde aktivizmin iki temel dönemini tanımlayan ortak bir anlatının gelişmesine yol açmıştır- 1860'lardan 1920'lere kadar süren 'birinci dalga' feminizm ve 1960'lar ve 70'lerdeki 'ikinci dalga' feminizm" (2007: 8).

almaktadır. 1848 yılında gerçekleştirilen toplantı sonucu alınan kararlar dünya genelinde yankı uyandırmış ve kadın hakları alanında büyük ses getirmiştir. Bildirgede şu çok net ifade edilmiştir: “Tüm erkekler ve kadınlar eşit yaratılmıştır, Yaratıcıları tarafından onlara yaşam, özgürlük ve mutluluğu arama gibi devredilemez bazı haklar bahşedilmiştir” (Wellman, 2010: 10). Bildirgede özellikle kadınların hem devlet hem de ataerki tarafından eziliyor olmasına dikkat çekilerek, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olması gerektiği hususunda kararlar alınmıştır. Kadın sorunlarıyla ilgili dünyanın çeşitli bölgelerinde gerçekleştirilen benzer organizasyonlar, edebî eserler ve direniş mücadeleleri modern feminist hareketlerin temelini oluşturmuştur. Birinci dalga feminist hareketi, kendisini takip eden feminist hareketler kadar somut sonuçlar elde edememiş olmasına rağmen ataerki tahakküme karşı sergilemiş olduğu direniş ve kadınların içinde buldukları duruma dair bir algı yaratmış olması açısından modern feminist hareketler içinde önemli bir yere sahiptir.

Birinci dalga feminizmin açmış olduğu yolda ilerleyen feministler, kadın hakları ile ilgili yeterli kazanımların elde edilememiş olması ve daha somut adımların atılması gerektiği düşüncesiyle daha eylemsel bir şekilde ilerlemeye başlamışlardır. Bu düşünce çerçevesinde, yirminci yüzyılın ikinci yarısında daha kapsayıcı ve talepkâr bir feminist hareket olan ikinci dalga feminizm hareketi başlamıştır. İkinci dalga feministler kadınların oy kullanma hakkını elde etmelerinin dışında politika, cinsellik ve aile gibi konularda da kadın haklarının elde edilmesi gerektiğini özellikle vurgulamışlardır. Birinci dalga feministler kadınların daha çok sosyal hayatta ve çalışma ortamında eşit haklara sahip olması için mücadele ederken ikinci dalga feministler, kadınların aynı zamanda kendi evleri içinde de eşit haklara sahip olması adına adımlar atmışlardır. Eşleri tarafından cinsel bir obje olarak konumlandırılan ve rızaları olmadığı halde ilişkiye zorlanan kadınların kendi eşleri tarafından tecavüze uğradıkları ve bunun bir suç teşkil etmesi nedeniyle uygun cezaların verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Aile içi ilişkilerde buna benzer meseleleri dile getiren ikinci dalga feministlerin elde ettikleri en büyük kazanım ise kadınlara kürtaj hakkının verilmiş olmasıdır. Elde edilen yasal hakla beraber kadınların kendi bedenleri üzerinde söz hakkına sahip olmaları ve kendi bedenlerine dair kararları kendi iradeleriyle verebilmelerine olanak sağlanmıştır. Fakat ikinci dalga feministlerin elde etmiş oldukları bu yasal haktan siyahi/beyaz olmayan kadınlar aynı ölçüde yararlanamamıştır. Kürtaj operasyonu gerçekleştiren siyahi kadınlar yetersiz sağlık imkânları yüzünden ve kendileriyle ciddi şekilde ilgilenilmediği için ciddi sıkıntılar çekmiş ve hatta birçok beyaz olmayan kadın vefat etmiştir. Frances Beale’in araştırmasına göre “New York City’deki çocuk doğurma ölümlerinin yaklaşık yarısı yalnızca kürtaja bağlanmakta ve bunların yüzde 79’u beyaz olmayanlar ve Porto Rikolu kadınlardan oluşmaktadır” (2005: 119). Bu istatistik şunu kanıtlıyor ki kadınlara dair bir hak elde edildiğinde bile kadınlar arasında sınıflarına ve ırklarına göre bir eşitliksizliğin yaşanması mümkündür. Bu

eşitsizlik de ikinci dalga feministlerin güçlü söylemleri arasında yer alan ‘kız kardeşlik’ kavramının tam anlamıyla gerçekleşmesini engellemiş, tüm kadın hakları mücadelesine rağmen bazı kadınların gölgede kalmasına neden olmuştur. Yaşanılan eşitsizlikle ilgili, Toni Cade’in vurgulamış olduğu şu sorunun üzerinde durmak büyük önem arz etmektedir: “Beyaz kadınların gerçekleri, deneyimleri, bulguları Siyah kadınlarla ne kadar alakalıdır?” (2005: 4). Cade, sorusunun devamında beyaz kadınlarla siyahi kadınların önceliklerinin ve endişelerinin aynı olmadığını belirtmektedir (2005: 4). Bahsedilen farklılıklardan dolayı ikinci dalga feminizmin kapsayıcılığı eleştirilmiş ve tüm kadınlar için yeterli olmadığı düşüncesi yirminci yüzyılın son çeyreğinde üçüncü dalga feminist hareketin doğmasına sebebiyet vermiştir.

Kavram olarak Alice Walker’ın *Üçüncü Dalga Olmak* adlı makalesi ile özdeşleşen üçüncü dalga feminist hareket, ikinci dalga feminist hareketten farklı olarak bireysel farklılıkların daha ön planda olduğu, söylem olarak daha çeşitli grupları içinde barındıran bir hareket olmuştur. Bu yüzden üçüncü dalga feminizm monolitik bir yapıya sahip olmamıştır (Evans, 2015, s. 19). Üçüncü dalga feministler; feminizm kavramını farklı ırk, inanç, kültür ve gelenekten gelen bireyleri de kapsayacak şekilde genişletmeyi ve bu doğrultuda bireylere biçilen basmakalıp rolleri de kaldırmayı amaçlamışlardır. Lise Shapiro Sanders’a göre “üçüncü dalga feminizm, ne ikinci dalgaya bir tepki ne de feminizmin geçmişinin reddidir; daha çok feminizmin geleceğinin olumlu bir ifadesidir” (2017, s. 8). Kendilerinden önceki feministlerin kazanmış oldukları haklar temelinde yeni kazanımlar elde etmek için mücadele veren üçüncü dalga feministler, kadınlar arasındaki benzerliklerden ziyade kadın bireylerin farklılıklarına eğilerek başkalarının değerli olduğuna dikkat çekmişlerdir. Esasen, Alison Stone’nun belirttiği gibi, “üçüncü dalga feministler, özellikle 1970’lerin ve 1980’lerin baskın feminist teorileri içindeki dışlayıcı eğilimlere karşı çıkmaktadırlar” (2017, s. 16). Kendinden önceki feminist hareketlerden ayrılan “üçüncü dalga feminizm, aktivizmi, genellikle ‘kadın sorunları’ olarak adlandırılan konuları içeren, ancak aynı zamanda çevrecilik, kurumsallık karşıtı aktivizm, insan hakları sorunları, kültürel üretim ve bunlar arasındaki bağlantıları da kapsayan geniş bir alana yerleştirmektedir” (Heywood ve Drake, 2017: 118). Üçüncü dalga feminizm, bütüncül ve sürüler halinde hareket etmekten ziyade “çoğulcudur ve kadınların ortak bir cinsiyet kimliğini veya deneyimler dizisini paylaşmadıkları varsayımıyla başlamaktadır” (Snyder-Hall, 2010: 259). Çoğulcu ve kapsayıcı nosyonuna rağmen üçüncü dalga feminizm, beyaz olmayan kadınları, özellikle sömürülen topraklarda hem ırkları hem de cinsiyetleri yüzünden sistematik baskıya katlanan kadınları ve zorluklarını tam anlamıyla yansıtmadığı noktasında eleştiriler almıştır. Bunun sonucu olarak beyaz olmayan kadınları merkezine koyan postkolonyal feminist hareket doğmuştur. Postkolonyal feminizm temel olarak Batılı olmayan feminizmleri içeren, postkolonyal bir ortamda kadın olmanın zorluklarına ve

sömürüye maruz kalan kadınların yaşantılarına odaklanan bir teoridir. Postkolonyal feministler, kadınların evrensel tek tip bir grup olarak görülmesini ve sadece cinsiyet/toplumsal cinsiyet konularına indirgenmesini eleştirmişlerdir. Çünkü bu tarz bir gruplandırma kadınların sınıfsal, ırksal, inançsal, bölgesel, kültürel ve bireysel farklılıklarının gölgede kalmasına yol açmaktadır. Oysaki Chandra Mohanty'nin de belirttiği gibi, ancak “sessizlikler ve dışlamalar olmadan” (2003: 2) tüm kadınlar gölgeden kurtulabilir.

Yukarıda bahsedilenler göz önüne alındığında, feminist hareket zaman içinde dönüşerek farklı bir yapıya bürünmüş ve içinde bulunduğumuz yüzyılda teknolojik aletler ve sosyal medyanın da feminist hareketler doğrultusunda kullanılması gerektiğini savunan dördüncü dalga feminist hareket ile sonuçlanmıştır. Mevcut zaman diliminde nihai olarak bu yönde değişen feminist hareketin ilerleyen zamanlarda farklı şekillerde evrilebileceği de kuvvetle muhtemeldir. Diğer taraftan, tüm bu dönüşüm, gelişim ve kapsayıcılığa rağmen birçok kadın gölgede kalmış, temel haklarından mahrum bırakılmış ve hatta ataerkinin dışında kendi hemcinsleri tarafından gölgede yaşama mecbur kalmış, inanç ve değerlerinin yok sayıldığı bir ortamda var olma mücadelesi vermiştir.

Bu çalışmada seçilen eserler üzerinde birçok araştırma ve çalışma yapılmış, kadın karakterler feminist teori bağlamında incelenmiştir. *Kurtuluş Modelleri: Biafran Savaşı'nın Gölgesinde Kadınlar: Chimamanda Ngozi Adichie'nin Yükselen Güneşin Ülkesinde* adlı çalışmalarında Roselin ve Veeralakshmi Biafra savaşına katılan kadınları merkeze alarak savaş ve kadın konusunu harmanlamışlardır. *Ngugi wa Thiong'o'nun Aradaki Nehir Adlı Eserinde Toplumsal Cinsiyet Perspektifleri ve Tasviri* çalışmasında Faustina Nankuri, eseri feminist açıdan ele almış kadın karakterlerin ataerkinin birer kurbanı olup olmadığı konusunu incelemiştir. Rızwana Habib Latha, *Afrika Bağlamında Feminizmler: Mariama Ba'nın Uzun Bir Mektup'u* adlı makalesinde sömürgecilik sonrası dönemdeki Müslüman toplumu feminizm açısından analiz etmektedir. Bu çalışmalar benim makalemle benzerlik taşımakla beraber, hazırladığım bu çalışma feminist açıdan ele alınan eserleri tek bir makalede incelemesi sebebiyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Bunun yanı sıra, bu çalışmada ele alınan kadın sünneti konusuna dair geliştirilen farklı bakış açısı ve çok evlilik ile ilgili öne sürülen argüman diğer çalışmaların ele almadığı konular arasındadır. Yapılan literatür taramasında seçilen eserlere dair müstakil çalışmalar olmasına rağmen, tüm bu eserleri tek bir çalışmada inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. İçerdiği eser çeşitliliği, kadın konusuna dair oluşturduğu bakış açısı ve modern feminizmin kapsayıcılığına dair geliştirdiği eleştiriler nedeniyle bu çalışmanın feminizm ve kadın konusuna dair yeni bir pencere açacağı düşünülmektedir.

Bu farklılıklar temelinde, takip eden bölümde feminist dalgaların kazanmış olduğu haklara rağmen hayatına gölgede devam eden kadınlar, seçilen edebi eserlere atıfta bulunarak ele alınacaktır.

Her Kadın Eşittir Ama Bazı Kadınlar Daha Eşittir: Gölgede Kalan Kadınlar

Beyaz kadınlar yerleşik beyazlık ayrıcalıklarını görmezden geldikçe ve kadını yalnızca kendi deneyimleri açısından tanımladıkça, Beyaz olmayan kadınlar 'öteki', deneyimi ve geleneği kavranamayacak kadar 'yabancı' olan yabancı haline gelir.
Audre Lorde

Kadınların toplum içindeki konumları ve sahip oldukları haklar her döneme göre farklılıklar göstermiş ve kadınlar da en az erkekler kadar yaşamın bir parçası olmalarına rağmen kimi zaman kenara itilip belli haklarından mahrum bırakılmışlardır. Hâlbuki kadın tarihi üzerine dikkate değer çalışmaları olan Gerda Lerner bunun tam tersi şekilde olduğunu belirtmektedir. Lerner'e göre "kadınlar, toplumun oluşumunda ve medeniyetin inşasında marjinal değil, merkezi olmuştur ve olmaya devam etmektedirler" (1987: 4). Toplumun inşasında temel birer yapı taşı olmalarına rağmen özellikle ataerkinin güç kazanmasıyla birlikte kadınlar tahakküm altında yaşamaya mecbur edilmiş, temel hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakılmışlardır. Bu problemlerin çözümünde güçlü argümanlar geliştiren feminist teori ve dalgalar daha önceki bölümde anlatıldığı üzere önemli bir aşama kaydetmiş, kadınların mücadelesi noktasında kayda değer başarılar elde etmişlerdir. Tüm başarılarla rağmen, mevcut bölümün başlığında da belirtildiği gibi, kimi kadınlar feminist dalgaların sağlamış oldukları kazanımlardan yararlanamamışlardır. Bu kadınlar, kadınlar içinde de marjinal bir pozisyona indirgenmişlerdir. Kenara itilen kadınların başında ise özellikle üçüncü dünya ülkeleri olarak tanımlanan ve büyük bir çoğunluğu sömürgecilik ile mücadele etmek zorunda kalan ülkelerdeki kadınlar gelmektedir. Bu bölgelerdeki kadınlar hem sömürgeciliğin hem de ataerkinin kısırcasında zorlu bir hayat sürmek zorunda bırakılmışlardır. Özellikle Batılı anlamda güç kazanan ve kadın hakları noktasında elde edilen başarılarından bu kadınlar faydalanamamış ve dolayısıyla gölgede kalmışlardır. Sömürülen topraklardaki kadınların en fazla sıkıntı çektikleri husus hem sömürgeciler hem de kendi toplumundaki erkekler tarafından cinsel açıdan sömürülmeleridir. Yalnızca sömürge döneminde değil sömürge sonrası dönemde de, özellikle iç savaşlar döneminde, yerli kadınlar korkunç acılara gark olmuştur. Bunun en canlı örneklerinden birisi Nijeryalı yazar Chimamanda Ngozi Adichie'nin *Yükselen Güneşin Ülkesinde* adlı eserinde bahsetmiş olduğu Nijerya'da gerçekleşen Biafra Savaşı'dır. Biafra'da meydana gelen iç savaş döneminde kadınlar açlık, cinsel saldırı ve hatta ölüm gibi ciddi tehditlerle yüz yüze gelmişlerdir. Romanda bahsedilen Anulika adlı karakterin "askerler tarafından öldürüleşiye dövülüp tecavüze uğraması" (Adichie, 2006: 421),

Eberechi'nin "kardeşini hapisten kurtarmak için bir yetkili ile yatması" (2006: 294) ve diğer birçok kadının bir parça ekmek için başkalarıyla beraber olmak zorunda kalışları savaşın kadınlar üzerindeki yıkıcı etkilerinin birer tezahürüdür. Bir ülkede gerçekleşen savaştan en fazla etkilenenlerin başında kadınlar gelmektedir ki yakın zamanda tanıklık ettiğimiz Irak'ın Amerika tarafından istilası da bunu net bir şekilde göstermektedir. Irak savaşı sırasında ve sonrasında Iraklı kadınların mevcut yaşantıları erkeklere nispeten ciddi derece etkilenmiştir. Savaş yüzünden "birçok aile, şiddete veya tecavüze uğramalarından korktukları için çocuklarını okula göndermeyi bırakmıştır. Bu, özellikle kırsal kesimlerde ve büyük şehirlerin banliyölerinde geçerliydi" (Khaleeli, 2012) ve genellikle okula gönderilmeyenler kız çocukları olmuştur. Bilhassa Nijerya, Irak gibi ülkelerde gerçekleşen savaşlarda, Eisenstein'in (2013) vurguladığı gibi "toplumsal cinsiyete dayalı şiddet sistemattir: adam kaçırma, toplum içinde dayak, ölüm tehditleri, cinsel saldırılar ve cinayetler kadınları özel hedef haline getirir". Feminist dalgaların elde ettiği oy kullanma, kürtaj, sosyal hayatta eşitlik gibi temel hakların kazanımı için verilen mücadele ile karşılaştırıldığında Nijeryalı ve Iraklı kadınların batılı kadınlara göre çok daha çetin bir yaşam sürmek zorunda kaldıkları görülmektedir. Bu durum on dokuzuncu yüzyıldan itibaren ivme kazanan feminist hareketlerin kazanımlarının önemsiz olduğu anlamına kesinlikle gelmemekle birlikte Batılı anlamdaki feminizmin zikredilen coğrafyadaki kadınların sorunları için özel bir çözüm geliştiremediğini göstermektedir. Burada asıl anlatılmak istenilen, eğer feminizm tüm kadınlar için ise tüm kadınların mevcut durumları ve ihtiyaçları ile feminist hareket içinde yer almaları ve sıkıntılarına yönelik spesifik çözümler geliştirilmesi gerektiğidir.

Beyaz olmayan kadınların sömürgecilik ve cinsel istismar konuları dışında karşılaştığı bir diğer baskı unsuru ise kendi bedenleri üzerinde söz sahibi olamamalarıdır. Özellikle Afrika kıtasında sömürgecilik döneminde Batılı güçler sömürdükleri toplumlarda kız çocuklarının ve kadınların sünnet olmalarını yasaklamışlar ve bu geleneği devam ettiren kişilere karşı yaptırım uygulamışlardır. Yasaklamanın altında yatan temel neden ise sağlık açısından sünnet uygulamasının zararlı olduğu argümanıdır. Sağlık kavramına atıfta bulunarak yerli kadınları kendilerine göre 'barbarca' olarak tanımladıkları gelenekten koruduklarını düşünmektedirler. Ngugi wa Thiong'o'nun Aradaki Nehir adlı eserinde Kenyalı kadınların sünnet uygulaması ele alınmış ve sünnet olan genç kızlara uygulanan yaptırımlar net bir şekilde ifade edilmiştir. Muthoni adlı karakter Batılı güçlerin dinini seçen babasından korkusu yüzünden steril olmayan bir ortamda sünnet olmuş ve "hayatını kaybetmiştir" (Thiong'o, 2015: 53). Muthoni'nin gizli saklı bir şekilde ve sağlık açısından uygun olmayan şartlarda sünnet olmasının temel nedeni, sömürgeci güçlerin

inancını benimseyen babasının,⁵ kızının geleneksel inancına saygı duymaması ve bu yüzden sünnet olmasını istememesidir. Ngugi'nin romanı aslında sömürgecilik sonrası toplumda gerçekleşen değişimlerin sadece toplumu değil aynı zamanda aile içindeki dinamikleri de değiştirdiğini ve bu durumdan da en fazla Afrikalı genç kızların etkilendiğini anlatmaktadır. Hâlihazırda sömürgecilik ve bıraktığı etkiler yüzünden mevcut yaşantısı sömürgecilik öncesi döneme göre daha da kötüleşen Afrikalı genç kızlar ve kadınların hayatları daha da zorlaşmıştır. Kendi gelenek ve inanışlarının bir parçası olan sünnet olma eylemini gerçekleştiren genç kızların toplumdaki dışlanması ve onlara yaptırımlar uygulanması Afrikalı kızların kendi bedenleri üzerinde söz sahibi olamadıklarını ve buna binaen sıkıntılar yaşadıklarını göstermektedir. Sünnet olmanın sağlık açısından taşıdığı riskler birçok bilimsel çalışmada ele alınmıştır ve yapılmaması noktasında kesin söylem ve ifadeler bulunmaktadır. Buna rağmen kadın sünnetinin zararlarıyla ilgili büyük ölçüde olumsuz durumlar doğurduğuna dair güçlü veriler olmadığını öne süren bilimsel tezler de mevcuttur. Okagbue ve arkadaşlarının “Kadın Sünnetinin Yaygınlığının Yüksek Olduğu Ülkelerde Kadın Yaşam Beklentisi, Anne Ölümleri, Doğurganlık ve Doğum Oranları” adlı makalesinde elde edilen sonuç kadın sünnetinin olumsuz sonuçlarının beklendiği kadar yüksek olmadığı yönündedir. Çalışmanın sonucuna göre “kadın sünneti uygulamalarının yaygın olduğu ülkelerde, kadın sünneti doğumlarda veya doğurganlık oranlarında önemli bir azalmaya yol açmamış, ancak anne ölüm oranında hafif bir artışa yol açmıştır” (2020: 4). Tabii ki buradaki az bir artışı önemsenmeyecek bir durum olarak görmek ya da kadın sünneti uygulamasının kadın sağlığına olan yan etkilerini göz ardı etmek doğru değildir. Burada asıl vurgulanmak istenilen kadınları toplumun ve geleneklerin baskıcı ve sınırlayıcı norm ve formlarından korumaya çalışırken tekrardan onlara bir norm dayatması yaratmanın uygun olmadığıdır. Diğer taraftan bu tarz bir yaklaşım, sağlıkla ilgili bir konunun kontrol mekanizmasına dönüşmesine de neden olabilmektedir. Bunun en açık örneği de Ngugi'nin romanında bahsettiği gibi “sünnet olan kız çocuklarının okullara alınmamasıdır” (Thiong'o, 2015: 53). Sağlık açısından tehlikeli olarak görülen bir durum genç kızların eğitim almasını engelleyecek bir aparata dönüşmüştür. Kadın sağlığı hususunda kadınlar lehine adımlar atılmak isteniyorsa bile bunun kültürel/inançsal farklılıkları ve çeşitlilikleri göz önünde bulundurarak, bireyi inançları ve değerlerinden soyutlanmış bir şekilde değerlendirmeden yapılması gerekmektedir. Diğer taraftan, sağlık açısından zararlı olduğu yönünde çeşitli argümanlar geliştirilen kadın sünneti uygulamasında göz ardı edilen bir husus da kadın bireylerin tüm riskleri göze alarak geleneklerini devam ettirmek istemeleridir. Eğer feminizm herkes için ise sünnet olmak isteyen kadınların da

⁵ Sömürgeci güçler gelmeden önce kendi yerel inancına göre yaşayan baba karakteri de daha önceden sünnet olmuştur. İnanç değişikliği sonrası bu konuda farklı düşünmeye başlamıştır (Thiong'o, 2015: 26).

inancılarının, gelenek ve kültürlerinin dikkate alınması, onlara karşı duyarlı olunması gerekmektedir.

Dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı gelenek ve inançlara sahip olan kadınların yaşayış biçimleri yukarıda belirtildiği gibi birbirinden farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklardan birisi de evlilik ve aile hayatıyla ilgilidir. Özellikle Sahraaltı Afrika ülkelerinde Batılı ülkelerdekinden farklı bir evlilik yapısı mevcuttur. Geleneksel ve inançsal sebeplerden dolayı gerçekleşen farklılıkların başında ise çok eşlilik konusu gelmektedir. Senegalli yazar Mariama Ba'nın *Uzun Bir Mektup* adlı eseri Senegal toplumu özelinde bu bölgelerde yaşanan çok eşlilik temasına değinmekte ve ana karakterin bu olaya karşı sergilediği tutumu anlatmaktadır. Romanın ana karakteri Ramatoulaye kocasının başka bir kadınla, kendisinin rızası ve bilgisi bile olmadan evlenmesi üzerine büyük bir hayal kırıklığı yaşar fakat buna rağmen kocasına olan sevgisinden ve evliliğe olan bakış açısından dolayı ondan boşanmayı tercih etmez. Ramatoulaye evliliğe dair bakış açısını şöyle ifade etmektedir: “Ben ancak bir çiftin parçası olduklarında kendilerini tam anlamıyla gerçekleştirebilen ve çiçek açabilenlerdenim. Özgür kadınların seçimine saygı duysam da, evlilik dışı mutluluğu asla tasavvur etmedim” (Ba, 1997: 55-56). Ramatoulaye'nin bu bakış açısı ve kararı feminist bakış açısı ile Batılı yaşam tarzı göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde uygun görülmeyebilir. Fakat rasyonel bir değerlendirme yapabilmek için bireyin içinde bulunduğu toplumun dinamikleri, bireyin inancı ve hissiyatı da göz önünde bulundurulmalıdır. Ramatoulaye, kocasının başka bir kadınla evlenmesini kalben kabul etmese bile, hangi motivasyon ve sebeple olursa olsun, böyle bir yaşantıyı tercih etme hakkına sahiptir. Çok eşlilik konusunda hâkim görüş bunun kabul edilemeyecek bir durum olduğu yönündedir. Fakat böyle bir görüşün güçlü ve yaygın olması da aslında farklı bir açıdan yine bir norm ve dayatma oluşturmakta ve bu normun dışında kalmayı tercih edenler anormal bir konuma indirgenmektedir. Bu yüzden ideal bir feminist hareketin içine tüm normların dışında kalan bireyler de dâhil edilmelidir ki böylece her hangi bir kadın ya da grup kenara itilmemiş olsun.

Beyaz olmayan kadın bireylerin üçüncü dalga ve hatta postkolonyal feminist hareketlerin ivme kazanmasına kadar feminist hareket içinde kendilerine yer bulamamalarındaki en büyük etkenlerden birisi de ait oldukları ırk ve sınıf farklılıklarının yaratmış olduğu dışlanmışlık durumudur. Beyaz olmayan kadınların ırksal ve tensel farklılıkları ve buldukları coğrafyalar onlar için kimi zaman birer handikap haline dönüşmüş, kendilerini temsil edememişler ve seslerini duyuramamışlardır. Dahası, Batılı anlamda tasvir edildiklerinde ise klişe ve basmakalıp rollerle ve pozisyonlarla betimlenmişlerdir. Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* adlı romanındaki Jamaikalı kreol bir kadın olan Bertha Mason karakteri bunun canlı bir örneğidir. Romanda ona dair pek bir

ayrıntıya yer verilmezken tek taraflı bir bakış açısı ile resmedildiği görülmektedir. Bertha'ya dair genel izlenim zihinsel sağlığı yerinde olmayan, dışlanmış, zararlı olabileceği düşünülen bir kadın olduğudur. Hatta kocası Rochester onu “bir canavar” (Brontë, 2000: 264) olarak tanımlamaktadır. Bu yüzden de kendisine tavan arasında bir yer ayarlanmış ve kilitli bir odada hapsedilmiş vaziyettedir. Viktorya Dönemi edebiyatını, Bertha karakterini ve Jane Eyre'ı farklı açılardan ele aldıkları *Tavan Arasındaki Deli Kadın* adlı eserlerinde, Gilbert ve Gubar Bertha'nın akıl hastası olarak romanda yer almasını şöyle yorumlamaktadır: “Deli/akıl hastası karakter bazen sadece yok edilmek için yaratılır” (2020, s. 78). Romanın genelinde Bertha'ya dair hissedilen/hissettirilmeye çalışılan olumsuz bakış açısının temelinde de bu yatmaktadır. Buna karşın, Bertha karakterini Jean Rhys'in *Geniş Sargasso Denizi* adlı romanındaki Antoinette adlı karakteri ile beraber ele aldığımızda Brontë'nin anlatısından farklı bir tasvir ile karşılaşmaktayız. Swietlik'e göre “*Geniş Sargasso Denizi*'nde Jean Rhys, *Jane Eyre* romanının başka bir tarafı olma olasılığıyla ilgilenmektedir. ‘Deli Kreol’ karakterine ses, itibar, kimlik ve hikâyenin kendi tarafını okuyucuya anlatma hakkı verilmektedir” (2011: 4). Rhys, romanında Karayipler'de yetişen bir kızın alışlagelmiş rollerin dışına çıkmasına değinerek, rasyonel bir yapıya sahip olan Jane Eyre'dan farklı olarak güçlü bir hayal gücüne sahip bir karakter yaratmıştır. Bu tasvir aslında Jane'de olduğu gibi rasyonel kadın figürünün, hayal gücü baskın olan kadın figürüne üstün olduğu fikrine bir karşı çıkıştır. Rhys, Brontë'nin yabanıl ve meczup karakter tasvirini tersine çevirerek hiçbir yere ait olamayan münzevi bir hayatı tercih eden farklı bir karakter oluşturmuştur. Bunun dışında Rhys, Brontë'nin dışlayıcı ve merhamet uyandıran bakış açısından ziyade Bertha'nın farklılıklarına vurgu yaparak onun durumunu anlatmaya yönelik bir kurgu planlamıştır. Aslında Gilbert ve Gubar'ın da belirttiği üzere, şu rahatlıkla söylenebilir ki “Bertha, Jane'in en gerçek ve en karanlık ikizi” (2020, s. 360) formundadır. Bu iki roman özelinde baktığımızda, ırksal farklılıkların temelini oluşturduğu ayrışma ve dışlanmaların çeşitli bakış açılarıyla ele alındığında bireyin daha rahat anlaşılabilmesi görülmektedir. Bir tarafta ait olmadığı bir ortamda o toplumun normlarına uymadığı için bir odaya hapsedilen bir kadın tasvir edilirken diğer tarafta onun bu farklılıklarını ve ait olamama hissini dikkate alarak anlaşılması beklenen bir kadın karakter vardır. Bu bakış açısı ise toplumun beklentisini karşılamayan ve toplumun çizmiş olduğu kadın imajından uzaklaşan kadınları toplumdan izole etmektedir. Brontë'nin Bertha'sı yaratılan algının canlı bir örneğidir. Diğer taraftan Rhys'in, Brontë'nin Bertha'sını yapıbozuma uğratarak yaratmış olduğu Antoinette karakteri toplumun ona biçmiş olduğu forma uygun olmaktan ziyade kendi normları içinde bir bütünlük oluşturmaktadır. Rhys romanında, bir nevi Brontë'nin Bertha'sını gölgeden çıkarmayı başarmıştır.

Toplumların ve kültürlerin kadınlara biçmiş olduğu kalıplar kadınların bulunduğu coğrafyaya ve hatta ait oldukları kendi toplumlarının dinamiklerine göre değişkenlik göstermektedir. Kadınların özellikle görsel açıdan sürekli bir forma sokulmak istenmesi ve bu formun sabit ve keskin hatlarla çizilmesi mevcut formun dışında kalan kadınlar için bir sorun oluşturmaktadır. Bu sorunu yaşayan kadınların başında inançları gereği başörtüsü kullanan Müslüman kadınlar gelmektedir. Kıyafetleri yüzünden çağ dışı, gerici ya da anormal olarak tanımlanan kadınlar sosyal hayatlarında ve iş ortamında çeşitli zorluklara katlanmakta ve ötekileştirilmektedir. Afgan-Amerikalı bir kadın olan ve Müslüman kimliğinden dolayı yaşadıklarını kaleme alan Maryam Qudrat Aseel, kimliği ve görüntüsünden dolayı yaşadıklarını şöyle özetlemektedir: “Müslüman kadın kıyafeti giydiğimde, insanlar otomatik olarak benim bir tür köktendinci, terörist veya dini vaaz eden bağınaz biri olduğumu varsaydılar” (2004, s. 83). Aslen Avustralyalı olup Kanada’da yaşayan yazar ve akademisyen Katherine Bullock da Aseel’in yaşadıklarına benzer tecrübeler yaşadığını belirtmektedir. İslam’ı seçmeden önce “birçok Batılı gibi İslam’ın kadınları baskı altına aldığına ve örtünmenin, onların baskı altına alınmasının bir simgesi olduğuna inandığını” (2010: 1) söyleyen Bullock, örtünmeye başladıktan sonra “düşmanca bir muameleye maruz kaldığını” (2010: 2) ifade etmektedir. Kendine yöneltilen saldırgan tavra dair Bullock şöyle demektedir: “Beyaz, orta sınıf bir kadın gibi davranılmadım. Bu benim ilk kişisel ayrımcılık ve ırkçılık deneyimimdi ve önceki ayrımcılıklı konumumu daha önce hiç doğru dürüst anlamadığım bir şekilde görmemi sağladı” (2010: 2). Dünyanın çeşitli bölgelerinde Aseel ve Bullock’un karşılaşmış olduğu tavırları deneyimleyen birçok kadın mevcuttur. Örneğin, Caitlin Killian’ın belirttiği üzere “1989’da Kuzey Afrika kökenli üç genç kız, Fransa’nın Creil kentindeki okula başörtüleriyle geldiler. Başlarını açmaları yönündeki uyarılara rağmen, kızlar bunu reddetti ve sonunda okuldan atıldılar” (2003: 567). Fransa gibi diğer pek çok Avrupa ülkesinde de “göçmenlere genel olarak hoşgörülü olan liberal değerlere sahip insanlar, Müslümanların dini uygulamalarına karşı oldukça kararsız tutumlara sahiptir” (Helbling, 2014: 244). Bunun altında yatan nedenlerin başında yabancı düşmanlığı ve özelde İslam olmak üzere genel olarak dini pratiklere karşı geliştirilen olumsuz bakış açısı yer almaktadır. İnançları doğrultusunda yaşadıkları için en fazla mağduriyet yaşayanların başında ise yine kadınlar gelmektedir. Özellikle iş bulma noktasında ve iş bulduktan sonra çalışma ortamında başlarını örten kadınlar, başörtüsü kullanmayan kadınlara göre daha dezavantajlı olmuşlardır. Başörtülü kadınların iş bulma imkânları üzerine yapılan en güncel çalışma Fernández-Reino ve arkadaşları tarafından yürütülen *Ayrımcılık Ortaya Çıktı: Almanya, Hollanda ve İspanya’daki Müslüman Kadınların Karşılaştığı Engeller Üzerine Bir Saha Deneyi* adlı çalışmadır. Üç büyük Avrupa ülkesinde yapılan araştırmanın sonuçlarına göre: “Almanya ve Hollanda’da başörtüsüz ve

başörtülü Müslüman kadınlar, işverenler tarafından farklı algılanıyordu... Bu iki ülkede, iş başvurusunda bulunurken başörtüsü takmak, yalnızca yerli çoğunluktaki kadınlara göre değil, aynı zamanda başörtüsü kullanmayan Müslüman kadınlara göre de dezavantaja yol açmıştır” (2022: 13). Bu araştırmanın sonucu, hâlihazırda ataerkinin ve çeşitli toplumsal normların dayatmalarıyla karşı karşıya kalan kadınların kıyafet tercihleri yüzünden kadınlar içinde de ayrımcılığa maruz kaldığını göstermektedir. Bullock’un da belirttiği gibi, “bugüne kadar feminist paradigmlar, örtünen kadınların başörtüsüyle ilgili olumlu deneyimlerini ve tüm dünyada hüküm süren örtünmeyle ilgili çeşitliliği yakalayamamıştır” (2010: 25). Oysaki eşitlikçi ve kapsayıcı bir feminist hareketin, bireylerin inançları doğrultusunda yaşama özgürlüğü için de mücadele vermesi, dil, din, ırk ve kültürel açıdan farklılıklara sahip olan kadınların da feminist hareket içinde yer almasını sağlaması gerekmektedir. Aksi halde, kadınların kendi içlerinde de ayrımcılığın oluşması ve ötekileştirilmesi kaçınılmazdır.

Sonuç

Bir kadın ne zaman kendini savunsa, bilmeden, istemeden, tüm kadınlar için ayağa kalkmış olur.
Maya Angelou

Zaman içinde toplum, aile ve çalışma ortamı gibi birçok yerdeki pozisyonunda değişiklik gerçekleşen kadın bireylerin ataerki, gelenekler, inanç ve toplumsal dayatmalar gibi çeşitli açılardan baskı altına alınması sonucu kadınlar ve erkekler arasında temel hak ve özgürlükler konusunda eşitsizlikler ortaya çıkmıştır. Özellikle Mary Wollstonecraft, Virginia Woolf, Audre Lorde, bell hooks gibi ikonik yazar ve düşünürlerin kadın haklarının kazanılması için atmış oldukları adımlar sonrasında kadınların karşılaştıkları eşitsizlik ve haksızlıklarda azalma görülmüştür. Buna karşın, kadın hareketleri sayesinde kadınlar lehine çeşitli haklar elde edilmiş olmasına rağmen bazı kadınlar bireysel farklılıklarından dolayı feminist dalgalar içinde kendi problemlerine dair bir söylem geliştirememiş ve kendilerini temsil edememişlerdir. Bu çalışmada özellikle Batılı beyaz kadının merkezde yer aldığı feminist dalgalarda gölgede kalan kadınlara değinilmiş ve sömürülen topraklarda kadın olmak, kadın sünneti, çok eşlilik, inanç, başörtüsü gibi kültürel ve bölgesel açıdan farklılık gösteren konular incelenmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucu, kadın haklarının korunması ve çeşitlilik sağlanması açısından feminist hareketlerin normatif bir yapı ve nosyonla değil daha kapsayıcı bir şekilde hareket etmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü feminizm, sadece Batılı seküler kadınlar için değil, dünyanın tüm bölgelerindeki çeşitli/farklı inançta, kültürde ve gelenekteki kadınlar için de olmalıdır. Feminist hareketlerin asıl gayesi ve mücadelesi bu farklılıkları gözeterek tüm kadınlar için, onların bireysel farklılıklarına hassasiyetle yaklaşarak, hiçbir kadını gölgede/marjinde bırakmadan kadınların eşit ve özgürce yaşamaları için hareket etmek olmalıdır. Çünkü, Ursula K. Le Guin’in de belirttiği gibi,

“özgürlük, hiçbir zaman kadınların kolay kolay elde edebildiği bir şey olmamıştır” (2017). Bu yüzden, ideal bir feminist hareket, tüm bireysel farklılıkları bünyesinde eriten ve her bir kadın için özgürlüğü talep eden kapsayıcı bir yapıya sahip olmalıdır.

Diğer taraftan, bu çalışmanın genellenebilirliği açısından bazı sınırlılıkları mevcuttur. Sınırlı sayıda eser ve çalışma inceleyerek, geniş ve detaylı bir yapıya sahip olan feminizm ve kadın konularına dair gerçekçi ve net bir çözümün geliştirilmesi tam anlamıyla mümkün değildir. Dolayısıyla, idealize edilmiş bir çözüm öneren bu çalışmanın da gölgede bırakmış olabileceği kadınlar olması muhtemeldir. Bu sınırlılıklar ışığında hazırlanan çalışmanın gelecekte yapılacak diğer çalışmalara katkı sağlaması ve mevcut kadın sorunlarına dair bir çözüm üretilmesi noktasında faydalı olması beklenmektedir.

Kaynakça

- Adichie, C. N. (2006). *Half of a yellow sun*. Alfred A. Knopf.
- Angelou, M. (2014). *Rainbow in the cloud: The wisdom and spirit of Maya Angelou*. Random House Publishing Group.
- Aseel, M. Q. (2004). *Torn between two cultures: An Afghan-American woman speaks out*. Capital Books.
- Ba, M. (1997). *So long a letter*. Transl. from the French by Modupé Bodé-Thomas. Oxford: Heinemann.
- Baruch, E. H. (1984). Women in Men’s Utopias. In E. H. Baruch & R. Rohrlich (Eds.), *Women in search of utopia: Mavericks and Mythmakers* (pp. 209–218). Schocken Books.
- Beale, F. (2005). Double Jeopardy: To Be Black and Female. In T. Cade (Ed.), *The Black Woman: An anthology* (pp. 109–122). essay, Washington Square Press.
- Brontë, C. (2000). *Jane Eyre*. Norton.
- Bullock, K. (2010). *Books-In-Brief: Rethinking Muslim women and the veil: Challenging historical & modern stereotypes*. International Institute of Islamic Thought.
- Burkett, E. (n.d.). *Feminism*. Encyclopedia Britannica. Retrieved November 15, 2022, from <https://www.britannica.com/topic/feminism>.
- Cade, T. (2005). Preface. In T. Cade (Ed.), *The black woman: An anthology* (pp. 1–7). preface, Washington Square Press.

- Carroll, C. M. (1982). Three's a Crowd: The Dilemma of the Black Woman in Higher Education. In G. T. Hull, P. Bell-Scott, & B. Smith (Eds.), *But some of us are brave black women's studies* (pp. 115–128). essay, The Feminist Press.
- Conley, J. J. (bt.). *Marie Le Jars de Gournay (1565—1645)*. Internet encyclopedia of philosophy. Retrieved November 16, 2022, from <https://iep.utm.edu/gournay/>.
- Eisenstein, Z. (2013, March 23). “*Leaning in*” in Iraq: Women’s rights and war? Opinions Al Jazeera. Retrieved December 4, 2022, from <https://www.aljazeera.com/opinions/2013/3/23/leaning-in-in-iraq-womens-rights-and-war>.
- Evans, E. (2015). *The politics of third wave feminisms: Neoliberalism, intersectionality and the state in Britain and the Us*. Palgrave Macmillan.
- Fernández-Reino, M., Di Stasio, V., & Veit, S. (2022). Discrimination unveiled: A field experiment on the barriers faced by Muslim women in Germany, the Netherlands, and Spain. *European Sociological Review*. <https://doi.org/10.1093/esr/jcac032>.
- Gamble, S. (2006). *The Routledge companion to feminism and postfeminism*. Routledge Taylor & Francis Group.
- Gilbert, S. M., & Gubar, S. (2020). *The Madwoman in the Attic: The woman writer and the nineteenth-century literary imagination*. Yale University Press.
- Guin, U. K. L. (2017, May 9). *Aussiecon (1975) Worldcon - Ursula K. Le Guin Guest of Honor speech*. YouTube. Retrieved December 21, 2022, from <https://www.youtube.com/watch?v=Deuas-AuzbU>.
- Hannam, J. (2007). *Feminism*. Pearson Education Limited.
- Helbling, M. (2014). Opposing Muslims and the Muslim Headscarf in Western Europe. *European Sociological Review*, 30(2), 242–257. <http://www.jstor.org/stable/24479879>.
- Heywood, L., & Drake, J. (2017). ‘It’s All About the Benjamins’ Economic Determinants of Third Wave Feminism in the United States. In S. Gillis, G. Howie, & R. Munford (Eds.), *Third wave feminism: A critical exploration* (pp. 114–124). essay, Palgrave Macmillan.
- Khaleeli, H. (2012, December 10). *Why the war has taken its toll on Iraqi women*. The Guardian. Retrieved December 2, 2022, from <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/the-womens-blog-with-jane-martinson/2012/dec/10/war-taken-toll-iraqi-women>
- Killian, C. (2003). The Other Side of the Veil: North African Women in France Respond to the Headscarf Affair. *Gender and Society*, 17(4), 567–590. <http://www.jstor.org/stable/3594658>.

- Lerner, G. (1987). *The creation of Patriarchy*. Oxford University Press.
- Lindsey, K. (2005). The Black Woman as a Woman. In T. Cade (Ed.), *The Black Woman: An anthology* (pp. 103–108). essay, Washington Square Press.
- Lorde, A. (2019). *Sister outsider*. Penguin Books.
- Magarey, S. (2001). *Passions of the first wave feminists*. UNSW Press.
- Mohanty, C. T. (2003). *Feminism without borders: Decolonizing theory, practicing Solidarity*. Duke University Press.
- Okagbue, H. I., Ijezie, O. A., Samusenkov, V. O., Erondy, E. C., & Eze, G. A. (2020). Female life expectancy, maternal mortality, fertility and birth rates of female genital mutilation high prevalence countries. *Scientific African*, 10. <https://doi.org/10.1016/j.sciaf.2020.e00647>
- Sanders, L. S. (2017). ‘Feminists Love a Utopia’ Collaboration, Conflict and the Futures of Feminism. In S. Gillis, G. Howie, & R. Munford (Eds.), *Third wave feminism: A critical exploration* (pp. 3–15). essay, Palgrave Macmillan.
- Snyder-Hall, R. C. (2010). Third-Wave Feminism and the Defense of “Choice.” *Perspectives on Politics*, 8(1), 255–261. <http://www.jstor.org/stable/25698533>.
- Stone, A. (2017). On the Genealogy of Women a Defence of Anti-Essentialism. In S. Gillis, G. Howie, & R. Munford (Eds.), *Third wave feminism: A critical exploration* (pp. 16–29). essay, Palgrave Macmillan.
- Swietlik, M. (2011). “*Wide Sargasso sea*” by Jean Rhys as a postcolonial response to “*Jane Eyre*” by Charlotte Bronte. GRIN Verlag GmbH.
- Thiong’o, Wa N. (2015). *The river between*. Penguin Publishing Group.
- Türk Dil Kurumu: Sözlük*. Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (n.d.). Retrieved November 15, 2022, from <https://sozluk.gov.tr/>.
- Wellman, J. (2010). *The road to Seneca Falls: Elizabeth Cady Stanton and the first woman’s rights convention*. University of Illinois Press.
- Wollstonecraft, M. (1890). *Vindication of the rights of woman, with strictures on political and moral subjects*. Scribner and Welford.
- Woolf, V. (1977). *A room of one’s own*. Grafton.